

TÜRKMEN TÜRKCESİNDE HAL EKLERİNİN BİRİBİRİNİN YERİNE KULLANILMASI

Ar. Gör. Akartürk SALMAN*

Hal ekleri, cümle içinde ismi isime, edata ve fiile bağlayarak, bunlar arasında münasebet kurar ve bu münasebetlerden bir çok isim, edat ve fiil grupları ile cümleler doğar. Hal ekleri içinde, ilgi eki gibi yalnızca ismi isme bağlayan ek de vardır. Fakat hal eklerinin esas görevi ismi fiile bağlamaktır. İsimin, isim, edat ve fiille bağlantısını sağlayan bu eklerin, bütün Türk lehçelerinde Türkçenin ifade kabiliyetini güçlendiren unsurlar olduğunu görmekteyiz. Kesin teşhisler koyamadığımız sebeplerden dolayı, bu ekler arasında zaman zaman fonksiyon değişmesi olmakta ve hal ekleri birbirinin yerine kullanılabilir. Sık rastlanmayan bir hadise olsa da bazan hal eklerinin fonksiyon değişmeleri bazı bölge ve ağızlarda umumileşebilmektedir.

Türkiye Türkçesinde yalın (Nominatif) halin dışındaki bu ekler ilgi hali (genitif), belirtme hali (akuzatif), yönelme hali (datif), bulunma hali (lokatif), ayrılma hali (ablatif), vasıta hali (instrumental), eşitlik hali (ekvatif) ve yön gösterme hali (direktif) adıyla sıralanır. Türkmen Türkçesinde ismin halleri:

Baş düşün (yalın hal)

-ıŋ/-iŋ, -uŋ/ -üŋ Eyelik düşün (ilgi h.)

-a/-e yöneliş düşün (yönelme h.)

-ı/-i, -nı/ -ni Yeniş düşün (belirtme h.)

-da/ -de Vagt-orun düşün (bulunma h.)

-dan/ -den Çıkış düşün (ayrılma h.) şeklinde beş başlıkta ele alınır.

* Niğde Üni. Fen-Ed. Fak. akarturk@turk.net

Bunlar isimlere veya fiillere bağlanmalarına göre,

İsimlere bağlanan düşümler: eyelik düşün

Fiillere bağlanan düşümler: yöneliş, yeniş, vagt-orun, çıkış düşün şeklinde ayrılırlar.¹

İsim ile ilgi kurulmasında fiil tabanının istemine² (Rection) uygun tamlayıcılar o dili konuşanlar tarafından önceden bilinir ve fiil anlam yönünden bütünlendir. Türk lehçelerinde genel olarak fiillerin istemleri birbirine paralellik göstermesine rağmen zaman zaman bir fiilin farklı lehçelerde ve ağızlarda farklı hal ekleri aldığı ve karışık kullanımların olduğu görülmektedir. Bir hal ekinin gerektiğinde başka bir hal ekinin yerini tutacak şekilde kullanılması Eski Türkçede, Orta Türkçede, İslamî devir eserlerinde ve nihayet günümüz Türk Lehçe ve ağızlarında devam eden bir özelliktir³.

Anadolu ağızlarında da belirtme hali eki aynı zamanda yönelme hali eki görevinde: **enişteye dağvet eder** (enişteyi davet eder), **duman aldı dağlara** (dağları duman aldı)⁴; ayrılma hali aynı zamanda yönelme hali görevinde: **Bunu işittimize unutmayız** “bunu çok işittiğimizden unutmayız”, **Hava suug olduna evde kaldım** “hava soğuk olduğundan evde kaldım”⁵; yönelme hali belirtme hali görevinde: **Annesini peşgir tutsun** “annesine peşkir tutsun”⁶; ilgi hali yönelme hali görevinde: **bunlara adına sayman denir** “bunların adına sayman denir”, **yüksek bir direğe ucuna** “yüksek bir direğin ucuna”.⁷ ve benzeri görevlerde kullanılabilir. Hal ekleri arasındaki görev değişikliğinin sebebi,

¹ **Hezirki Zaman Türkmen Dili**, Red: P. Azimov- M.N.Hıdırov- G. Sopiye; Haz. P. Azimov- M.N.Hıdırov-C. Amansıravev- A. İbrayimov, Aşgabat, 1960, s. 186-188

² Krş. “fiillerin rejimi” de kullanılmaktadır. Zeynep Korkmaz, *Batı Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekimi Ekleri ve Fonologie- Morfologie Bağlantısı*, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar II**, TDK yay., Ankara, 1995, s. 222-231

³ Zeynep Korkmaz, agm., s.224

⁴ Turgut Günay, **Rize İli Ağızları**, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara 1978, s.110

⁵ Mecdut. Mansuroğlu, ‘*Edirne Ağzında Yapı, Anlam, Deyim ve Söz Dizimi Özellikleri*’, **TDAY Belleten** 1960, II.bs., Ankara, 1988, s.184

⁶ Ahmet Caferoğlu, “*Muğla Ağzı*” **TDAY Belleten** 1962, II.bs. Ankara 1988, s.113

⁷ Tuncer Gülensoy, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1988, s.79

Tarihi Türk şivelerinin bir hatırası, ünlü değişmesi ve yabancı dillerin tesiri ile ortaya çıkan bir gramer olayı olarak izah edilmektedir.⁸

Türkmen Türkçesinde de hal eklerinin birbirinin yerine kullanıldığını görmekteyiz. İncelediğimiz Mexekdaş⁹ romanından çıkardığımız hal ekleri farklılıkları aşağıda 9 başlık altında tasnif edilmiştir.

1. Belirtme hali ekinin yerine yönelme hali ekinin kullanılması:

Gün şöhesinden döreyen öwüşginlerin oynuna tomaşa etmek Aygözel'e lezzet berdi.(M, 18)

=Güneş ışığından türeyen parıltıların oyununu izlemek Aygözel'e zevk verdi.

Maysa garañkı köçe çıkan dessine corasını mamla saydı, dogrudanam Aygözel'e düşünmezler diydi.(M, 8)

=Maysa karanlık sokağa çıktığında kız arkadaşına hak verdi, doğrudur, Aygözeli anlamazlar dedi.

Olar öz gızlarına osyardılar.(M, 37)

=Onlar kendi kızlarını düşünüyordular.

Cogaba garaşman, televizori açdı. (M, 39)

=cevabı beklemeden, televizyonu açtı.

2. Ayrılma hali ekinin yerine yönelme hali ekinin kullanılması:

Aygözel yakasının gowulığına şübhe edyeni üçin sormadı, Maysanın gowı diyceğini bileni üçin soradı. (M,19)

=Aygözel yakasının güzelliğinden herhangi bir şekilde şüphesi olduğu için sormadı, Maysanın güzel diyeceğini bildiği için sordu.

⁸ Nevzat Özkan, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 125

⁹ Tirgiş Cumageldiyev, **Mehekdaş**, Aşgabat, 1988

3. Yönelme hali ekinin yerine ayrılma hali ekinin kullanılması:

Şehirlilerden gövün ederdi. (M, 10)

=Şehirlilere imrenirdi.

Şehirlilerden öyke-kine ederdi. (M, 10)

=şehirlilere öfkelenirdi.

Ecem Maysa'dan soragin diydi, Maysa bilyendir diydi. (M,27)

=Annem Maysa'ya sor dedi, Maysa biliyordur dedi.

Bedenine düşen galpıldı zararlı elini ayırsa uçup gidecek yalı Maysa'dan berk yapışdı. (M,30)

=vücutuna düşen titreme yüzünden elini çekse uçup gidecek gibi, Maysa'ya sıkıca yapıştı.

Yazıcıdan minnettar bolardı. (M,34)

=Yazara minnettar kalırdı

Kesekiñ gapısından baramok, barsam Baynazarıñ gapısından baryan. (M,24)

=Elin kapısına gitmiyorum ya, gidiyorsam Baynazar'ın kapısına gidiyorum.

Ece sen bir meni gınamasana! Bilemok, hol ha, tapıñ da özünden soran. (M, 40)

=Anne bana acı çektirmesene! Bilemiyorum, gidin bulun da, kendine sorun.

4. Bulunma hali eki yerine ayrılma hali ekinin kullanılması:

Ertir irden gayıgı howdanıñ gırasından tapyalır. (M, 60)

=Ertesi gün erkenden kayığı gölün kıyısında buluyorlar.

İki gapın aralığındaki ilençekden asılıydı. (M, 52)

İki kapının aralığındaki çengelde asılıydı

Aygözel, hol ha ak yektayın ak divardan asılı dur, şaňa garaşya. (M, 6)

=Aygözel, işte ak entarin duvarda asılı duruyor seni bekliyor.

5. Ayrılma hali ekinin yerine belirtme hali ekinin kullanılması:

Maysa, şu necis bir zat aňıp yören bolmasın, gız, yankı sözünü halamadım. (M, 21)

=Maysa şu alçak bir şey düşünüyor olmasın, kız, biraz önceki sözünden hiç hoşlanmadım.

Baynazar bi düzgünleri yigrenye, ilden üytgeşik bolsun diye, alıp kaçacak diye. (M, 25)

=Baynazar bu kurallardan nefret ediyor, herkesten farklı olsun diyor, alıp kaçacağım diyor.

6. Yönelme hali yerine belirtme hali ekinin kullanılması:

Alaçsızlığın ağır pidaları ahırsoňgarıp halkı revolyutsiya alıp geldi. (M, 32)

=Çaresizliğin ağır kurbanları ,sonunda fakir halka devrimi getirdi.

Oynı Aygözel bilen Baynazar başlar, sonra olar oyundan çıkarlar. (M, 8)

=Oyuna Aygözel ile Baynazar başlar, sonra onlar oyundan çıkarlar

7. İlgi hali yerine yönelme hali ekinin kullanılması:

Olarda baylık yok, ona derek belent duygu bar. (M, 32)

=Onlarda zenginlik yok, onun yerine yüce bir duygu var.

8. Yalın hal yerine yönelme hali ekinin kullanılması:

Aksoltan Bossandan övgüli bir söze garaşdı. (M, 35)

=Aksoltan Bossan'dan övgü dolu bir söz bekledi.

9. Belirtme hali eki yerine ayrılma hali ekinin kullanılması:

Maysanı gucakladı, onun öykesini yuwdup, yığıranı göryençe, goltugından goybermedi. (M, 8)

=Maysayı kucakladı. Onun öfkesinin geçip, gülümsediğini görünce kolunu bırakmadı

Türkiye Türkçesi yazı dilinde rastlamadığımız ancak Türkçenin eski devirlerinde, günümüz diğer Türk lehçeleri ve Anadolu ağızlarında örneklerini gördüğümüz, hal eklerinin birbirinin yerine kullanılması hadisesi ile Türkmen Türkçesinde de sıkça karşılaşmaktayız.

Türkmen Türkçesinde bu karışık kullanımların yaşatılmasının sebebini: böyle karışık kullanışların Türkiye Türkçesi ağızlarında da bulunduğu dikkate alınacak olursa, yazı diline Yomut Ağzını esas alan Türkmen Türkçesi edebi dilinin henüz oturmamış olması ve ağız özelliklerinden yazı dilinin tam arınmamış olması diyebiliriz.